

Kontekst intelektualny ateńskiej reformy prawa z końca V w. p.n.e.

Celem projektu jest zrozumienie genezy i specyfiki ateńskiej reformy prawa, która miała miejsce w latach 410–399 p.n.e., głównie przez pryzmat intelektualnego zaplecza oddziaływującego na Ateny w tym okresie. Reforma prawa dążyła do uporządkowania dotychczas obowiązujących praw – przede wszystkim praw Solona i Drakona (czyli ateńskich prawodawców i ustrojodawców z VII–VI w. p.n.e.). Nad tymi zadaniami pracowała specjalna komisja i oprócz rewizji praw, reforma skutkowałą wprowadzeniem dodatkowych procedur legislacyjnych oraz nowych zasad znacznie zmieniających funkcjonowanie ateńskiego systemu prawnego. Uporządkowane prawa wystawiono przede wszystkim w postaci inskrypcji w Portyku Królewskim na Agorze. Do dziś zachowało się kilka z nich, np. prawo Drakona dotyczące zabójstw. Reformę przeprowadzano w czasie trudnego okresu dla Aten: podczas wojny peloponeskiej z koalicją spartańską (z którą ostatecznie przegrała), a także w czasie wewnętrznych walk politycznych. Chodzi tu przede wszystkim o dwa przewroty oligarchiczne, które obaliły demokrację: tzw. rządy Czterystu oraz rządy Trzydziestu Tyranów. Prace reformatorskie przerwał drugi przewrót, a kontynuowane były po przywróceniu demokracji w 403/402 r. p.n.e., aż do 399 r. p.n.e.

Nie bez powodu te wydarzenia skłoniły wielu badaczy do analizowania reformy prawa również przez pryzmat owych konfliktów politycznych. Jednak mój projekt ogniskuje wokół hipotezy o intelektualnym jej kontekście, a podstawowymi pytaniami badawczymi są: jakie intelektualne czynniki wpłynęły na tę reformę prawa? Jaka była ich chłonność intelektualna w odniesieniu do kwestii prawnych? Co ta reforma prawa może powiedzieć nam o ateńskiej kulturze prawnej? A także, do jakiego stopnia debaty, idee, aksjologia prawna, ideologie legislacji były powiązane z prawnymi aspektami funkcjonowania Aten w okresie klasycznym.

Ateńczycy zdecydowali się wprowadzić nowe zasady zmieniające dotychczasowy system prawny. Najważniejsze to: 1) rozróżnienie dwóch kategorii prawa stanowionego: tzw. *nomoi* – prawa o ogólnym charakterze, które są wyżej w hierarchii niż tzw. *psephismata* – czyli dekrety dotyczące konkretnych spraw; 2) zakaz stosowania *nomoi* i *psephismata*, które nie są spisane; 3) zakaz stanowienia prawa, które skierowane by było przeciwko jednostce. By wyjaśnić specyfikę tych zasad, jak i całej koncepcji reformy, przeprowadzę analizę źródeł pod kątem przenikania się idei, ideologii legislacji, aksjologii prawa, intelektualnych i filozoficznych prądów, definicji prawa, sposobów myślenia i dyskursu o prawie, a także ocen zachowań społecznych w odniesieniu do porządku prawnego (jak np. pieniądź), które mogły oddziaływać na zmiany prawne z końca V w. p.n.e. Kluczowe dla tego badania jest pojęcie kultury prawnej jako najważniejszego elementu kontekstu intelektualnego, które pojmuję prawo jako „produkt” określonej kultury, gdzie wzajemne oddziaływania na linii prawo-kultura uwydatniają wyobrażenia o prawie i praktykę społeczną względem norm prawnych.

Żeby odpowiedzieć na postawione pytania badawcze zbadam (łącznie warsztat prawnika i historyka) źródła bezpośrednio związane z reformą prawa, ale przede wszystkim teksty odzwierciedlające V-wieczne tło intelektualne Aten. Tym samym podstawowe źródła to inskrypcje prawne, mowy sądowe z okresu bliskiego reformy prawa (Andokides, Lizjasz, Antyfont), komedie i tragedie, teksty sofistyczne i filozoficzne, ale i historyczne (jak Tukidydes czy Herodot), a także do pewnego stopnia źródła IV-wieczne, by sprawdzić recepcję tej reformy prawa (Demostenes, Platon).

Efektym badań będzie opisanie elementów Ateńskiej kultury intelektualnej z okresu klasycznego oddziaływających na reformę prawa przeprowadzaną w latach 410-399 p.n.e. Projekt ma dać podwaliny dla zrozumienia ateńskiej kultury prawnej, uwydatniając wpływ prądów intelektualnych, aksjologii prawa, dyskursu prawnego na realne zmiany w kwestiach prawnych. Badanie stanowi ważny etap na drodze do lepszego rozumienia związków pomiędzy prawem, a demokracją, a przede wszystkim postrzegania ewolucji demokracji przez pryzmat wydarzeń z końca V w. p.n.e., również w kontekście opisywanej reformy prawa. Wyjaśnienie genezy tej transformacji, wychodząc poza czynniki polityczne, to podstawowy spodziewany efekt projektu.